

PSIHOPATOLOGIJA LIKOVNE EKSPRESIJE

Lidija Ćuk-Jovanović¹
Katarina Đokić

¹Institut za neuropsihijatrijske bolesti
»Dr Laza Lazarević«, Beograd

Uvod

Likovna umetnost predstavlja jednu od mnogih simboličnih formi delatnosti u kojoj se objektivizira stvaralačka energija. Definiše se kao pokušaj ravnopravnog i ravnornog postavljanja likovnog dela na ekspresivnu ravan instanci »svesnog i pod-svesnog«. Pri tom bi se mogućnost likovnog izražavanja temeljila u nastojanju da se doživljena emocija opredmeti i, kao takva, projektuje u realnost u intersubjektivno do-kućivoj formi. U skladu sa tim cilj likovne ekspresije bi predstavljao pokušaj materijalizacije procesa stvaranja misli (Petrović S, 1986). Stoga se likovno stvaranje može shvatiti kao opredmećivanje onog što se ukazuje u svesti kao i nastojanje da se prenošenjem misli u delo približimo osećanju svesti (Uzelac M, 1991).

Savremena teorijska razmatranja definišu cilj likovnog stvaralaštva kao stalno obnavljanje emocionalnog odnosa pojedinca prema vremenu i sredini kojoj pripada. Sagleđano u ovom kontekstu likovno delo nastaje kao izraz unutrašnjih pobuda da se individualno prezentuje određeni oblik, ritam, odnos boja kao izraz individualnog odnosa prema vremenu i prostoru (Čelebonović A, 1987, Hamas B, 2001).

U sklopu estetske recepcije likovno delo se doživljava kao jedinstvo dimenzija: boje, teme, kompozicije, ekspresionalnog konteksta, motiva, nesvesnog stava stvaraoca i njegovog kulturološkog miljea. Objedinjene

Kratak sadržaj. Cilj rada je primena novog aspekta – kolorne analize psihopatološke likovne ekspresije pacijenata sa shizofrenijom. U radu se analiziraju preferetne boje i kombinacije boja u bazi, središtu i vrhu likovne celine i interpretira njihovo značenje u Frilingovom psihološkom ključu boja.

Ključne reči: Shizofrenija, kolorna analiza, psihološki ključ boja.

unutar dela čine takozvanu »estetsku supstancu » koja se u likovnoj ekspresiji manifestuje određenim harmonijama boja i hromatskim sklopovima. Estetska supstanca prisutna u formi crteža, plastične crtačke forme, slike sa predmetno – prikazivačkim planom ili dominantna u slici sa čistim hromatskim sklopovima predstavlja dragocen pokazatelj delikatnih intrapsihičkih dešavanja (Petrović S, 1987).

U ovom kontekstu kontakt sa najdubljim smislom likovnog dela uključuje doživljaj oblika, boje i ritma.

Definisanje oblika u sklopu predmetno-prikazivačkog plana ostvaruje se različitim tehnikama pri čemu se obično polazi od konturiranja predmeta, raspoređivanja masa i određivanja zapremine sa daljim rešavanjem problema svetlosti i senke (Čelebonović A, 1987). Boja i oblik suštinski neodvojivi ipak poseduju specifične valencije. U tom smislu izdvaja se apstraktnost i komunikativnost oblika odnosno ističe veća afektivna valenca boje (Trstenjak A, 1987). Smatra se da oblik zahteva aktivno reagovanje u cilju identifikacije predmeta, analize predmetne strukture i povezivanja delova sa celinom, te kao takav »odgovara« kontroli intelekta. Doživljaj boje predpostavlja poziciju pasivnog primaoca draži, te se u skladu sa tim smatra da boja izaziva prvenstveno emocionalni doživljaj (Arhajm R, 1981).

Pojam ritma ili osećanja ritma vezuje se za strukturu dela. U estetskom smislu podra-

zumeva ponavljanje određenih vremenskih i prostornih količina (elemenata dela), dovoljno sličnih da bi zadržale potrebnu povezanost. Najjednostavniji oblik ritma predstavlja simetrija, horizontalna ili vertikalna, čiji se dinamični potencijal postiže postavljanjem različitih, suprotnih kvaliteta – svetlih/tamnih, obojenih/obezbojenih površina itd.

Psihologija boja

Veći broj teorija doprinosi razumevanju procesa likovne kreativnosti. Sa aspekta psihoanalize likovno stvaralaštvo predstavlja proces objektivizacije potisnutih želja i kompleksa sa osnovnom funkcijom njihovog imaginarnog zadovoljenja i posledičnim efektom katarze stvaraoaca. Jung, Schilder, Bach, Foulkes ističu da likovni izraz: »... potiče iz nesvesnih delova čovekovog »Ja«, kod kojih je neverbalna komunikacija dominantna nad verbalnim potencijalima« (Milovanović D, Milovanović S, 1999).

Psihološki pristup genezi likovnog stvaralaštva oslanja se na dva osnovna teoretska koncepta opažanja. Empirijska teorija ističe samostalnu, od predmeta nezavisnu egzistenciju boje. Geštalt teorija određuje boju kao kvalitet predmeta a njenu percepciju smatra neodvojivom od predmeta kome pripada.

Sa socio-psihološkog aspekta duboka povezanost boja sa duhovnim i socijalnim aspektima ljudskog sveta bazirana je i na činjenici da je u bojama »nataloženo« lično i kolektivno iskustvo. Sagledane u tom kontekstu boje predstavljaju svojevrsnu formu ritualizacije egzistencijalnog opstanka (Petrović S, 1986).

Pitanje sistematskog tumačenja problema boja u skladu sa psihološkim principima započinje Gete. Primenjujući svoju tezu o uporedivosti kosmičkog principa polariteta

svetlosti i tame sa mikrokosmosom ljudske egzistencije uvodi podelu boja prema zastupljenoj količini svetlosti. Sledeći Empedoklovu teoriju četiri elementa, zelenu boju pripisuje flegmatičnom, ljubičatu boju pridaje melanholičnom temperamentu, dok uz sangvinike i kolerike vezuje žutu odnosno crvenu boju. U skladu sa tim uvodi i pojmove »plus« i »minus«, toplih i hladnih, aktivnih i pasivnih boja. Njihova psihološka značenja usklađuje sa filozofskim pojmovima Heraklita i Parmenida, a istraživanjem toka njihovog kretanja formira teoriju sistema boja. Grafički prikaz Geteove teorije predstavlja ravnostrani trougao. Njegovu bazu čini zelena a vrh purpurno crvena boja. Na levoj strani »plus« boja postavljena je žuta boja, a njoj nasuprot »minus«, plava boja. Odnos boja ima dinamički karakter. Sledeći princip svetlosti koju nose, boje se unutar trougla kreću u različitim pravcima. Kao ilustracija opisuje se tok od zelenog sa značenjem realnog zbivanja (Heraklit), čulnog, materijalnog, materinskog principa ka plavom kao irealnom, duhovnom, moralnom, nepokretnom principu koji sve pokreće (Parmenid). Oranž i crvena kao kombinacije žute boje »nose« svetlost te asociraju na doživljaj toplote, aktivnosti, bliskosti.

Frilingov sistem boja nastaje razradom Geteove teorije. U svom »šestouglu« postavlja po dve naspramne boje i formira parove: crveno i zeleno, žuto i ljubičato, oranž i plavo, sa potpuno različitom psihološkom i filozofskom simbolikom. Unutar modela integrisan je i stav autora po kome se doživljaj boja temelji na individualnom ali i na iskustvu sa poreklom u kolektivno nesvesnom Dinamika ovog šestougla prati dva smera kretanja boja sa određenim psihološkim značenjem. Tok od zelenog ka plavom do ljubičastog ukazuje na smer introverzije. Nasuprot tome kretanje od crvene boje ka oranž i žutoj boji simbolizuje smer

ekstraverzije. Daljom razradom formira petougaoni sistem boja gde uvodi pojmove »iskonskih«, »unutrašnjih«, »spoljašnjih« boja kao i pojam centralne boje. Spektar »iskonskih boja« konstituišu boje koje se optički dopunjavaju: žuta, plava, zelena, ljubičasta i crvena boja. Spektar »unutrašnjih boja« uključuje podsistem braon i maslinaste boje. Podsistem braon i maslinaste boje lociran je na relaciji od spoljašnjih boja prema centru petougla gde je postavljena siva boja. Tri osnovne ose uspostavljene između »nosećih boja petougla« dalje su definisane kao: 1) Težinska osa formirana tokom ljubičaste, žute i zelene boje; 2) Kinetička osa – nizom zelene, žute i plave boje; 3) Statička osa – nizom zelene-purpurne-crvene boje.

Analizom psihopatoloških implikacija učestalog korišćenja određenih parova boja u Frilingovom sistemu, uočene su određene pravilnosti. Jedna od njih ukazuje na češću upotrebu »unutrašnjih« boja (maslinasta, braon) kod poremećaja vegetativnog nervnog sistema. Predominacija kontrasnih boja (ljubičasta i čuta na primer) upućuje na izraženu sposobnost apstraktnog mišljenja kao i sklonost ka irealnom. Sindrom srodnih boja (plava i zelena na primer) ukazuju na realizam i pragmatičnost.

Sistem boja Maksa Lišera izdvaja pojmove: autonomije, heteronomije, pasivnosti i aktivnosti u odnosu na koje sistematski organizuje odnose četiri osnovne boje. Autonomne boje su zelena i crvena, neautonomne boje su plava i žuta, pasivna boja je zelena, a aktivna crvena boja.

Prema stepenu osvetljenja Lišer izdvaja crvenu i zelenu boju koje u sebi nose iste količine svetlog i tamnog. Označava ih kao uravnotežene nosioce libidonožne energije i izjednačava sa instancom Ega. Zavisno od blizine drugih boja u odnosu na crvenu ili zelenu boju izvodi se psihoanalitičko tumačenje boja po kojem žuta boja odgovara sferi

nagonskog (ida) a plava kao boja sublimacije – sferi superega.

Daljom razradom navedenih sistema boja pridodate su i kategorije pastelnih boja kao i ahromatskog sindroma (crna, siva i bela boja).

Psihopatologija boja

U skladu sa navedenim teorijskim konceptima sproveden je čita niz istraživanja u populaciji pacijenata sa digagnostikovanim shizofrenim procesom. Rezultati su ukazali na neke pravilnosti: izbora (preferencije) boje, načina njihovog međusobnog postavljanja i osobine kontrasta boja. U tom smislu ističe se:

- Česta upotreba bledih, pastelnih boja koje bez gradacije prekrivaju velike površine slike i asociraju na osećaj »prazine«;
- Upotreba živih, blještavih boja koje klinički odgovaraju labilnosti osnovnog raspoloženja;
- Upotrebi monohromatskih tonova koja odgovara stanju napetosti;
- Upotrebi ahromatskog sindroma boja (crno-belo) sa značenjem uznemirenosti;
- Masivnoj upotrebi bele boje koja »para« hromatski sklop slike;
- Upotrebi takozvanih čistih boja (boja podjednake zasićenosti);
- Slikanju žestokih kontrasta jakih boja, pri čemu se obojene površine jasno odvajaju;
- Izbor tzv. neprijatnih boja u estetski neskkladnim kombinacijama (primer ljubičasto, žuto, zeleno);

1. Smanjenu zastupljenost :

- Plave i crvene boje, koje su u populaciji psihički zdravih osoba preferentne sa simbolikom snage, nagona, volje (crveno) i značenjem mira, istrajnosti, spokojsstva (plavo);

- Braon i crne boje (do 60%) u odnosu na zdravu populaciju s obzirom na potrebu afektivnog rasterećenja psiholoških doživljaja zatvorenosti, praznine, težine;
- Sive boje kao simbola ravnodušnosti.

2. Povećanu zastupljenost:

- Ljubičaste boje (30%) u odnosu na zdravu populaciju sa simbolikom neresene napetosti crvene i plave komponente, gašenja, odricanja.
- Bele boje (tri puta više spram ukupne mase);
- Sindroma boja: plavo (irealno) – zeleno (događaj) – ljubičasto (odricanje, napetost);
- Sindroma: zeleno (dešavanje, zadovoljstvo, podstrek) – ljubičasto (napetost, odricanje) – belo (mogućnosti, praznina, aktivno usmeravanje);
- Sindroma: ljubičasto (napetost, melanholija, odricanje) – zeleno (realno doživljavanje, uravnoteženost) – žuto (rasipanje, odlivanje).

Prikaz slučaja

Likovna ekspresija pacijenata sa psihijatrijskim poremećajima i pored svih nepoznanica zauzima svoje mesto u ukupnom instrumentarijumu psihološko-psihijatrijske dijagnostike. Primenjena kao spontana ili u dirigovanom obliku često omogućava delikatniji uvid u aktuelno psihičko stanje pacijenata ((Milovanović D, Milovanović S, 1999).

Kao dopunsko sredstvo indikovana je u svim fazama lečenja. Ipak, izdvaja se njen značaj u dijagnostici, diferencijalnoj dijagnostici, proceni kvaliteta remisije i prognozi toka bolesti. U ovom kontekstu realizovan je i ovaj rad sa ciljem da se ukaže na mogućnost kolorne analize kao mogućeg aspekta razumevanja likovne ekspresije pacijenata sa Sch procesom.

Kolorna analiza je primenjena na likovnim produkcijama pacijentkinje NN, 18 godina, sa uputnom dijagnozom F 23, F 19 (ICD-10) a po prijemu na prvo hospitalno lečenje u u INPB »Dr Laza Lazarević«, 2002. godine.

Analiziran je crtež (Br 1.) pacijentkinje nastao neposredno pre bolničkog lečenja kao i slika temperom (Br 2.) nastala u vreme otpusta sa bolničkog lečenja.

U skladu sa koncepcijom Frilingovog sistema primenjen je postupak kolorne analize koji je realizovan

- izdvajanjem preferentnih boja baze, sredine i vrha celine date forme likovne ekspresije (crteža i slike);
- definisanjem preferentnih kombinacija boja u segmentu baze, sredine i vrha likovnih celina;
- interpretacijom njihovog psihološkog značenja, korišćenjem Frilingovog ključa boja koji objedinjuje napred iznete teorijske postavke.

Pri prijemu lekar prijemnog bloka evidentira da je pacijentkinja dovežena transportom SHP, bez rodbinskog pratioca, u stanju ekstremne psihomotorne agitacije. Medicinski tehničar u pratnji saopštava heteropodatke po kojima je pacijentkinja zatečena u stanju intenzivnog straha, sakrivena ispod rafova prodavnice, čiji je vlasnik i obavestio Službu hitne pomoći o upadljivom ponašanju pacijentkinje.

Po prijemu na odeljenje uz inicijalnu terapiju anksioliticima redukuje se anksioznost psihotičnog kvaliteta, a potom uspostavlja elementarna saradnja sa pacijentkinjom. Somatski i neurološki nalaz u granicama normalnog nalaza. U psihičkom statusu dominira fenomenologija po tipu depersonalizacije i derealizacije, disociranost misaonog toka, suspektan halucinatorni aspekt

koji pacijentkinja verbalno negira kao i odsustvo uviđavnosti i kritičnosti. Detaljnija eksploracija odložena.

Opservacije medicinskog osoblja po prijemu upućuju na fluktuiranje stepena psihomotorne agitacije kao i upečatljive bihevioralne manifestacije straha. Među ličnim stvarima pronađena slika sa imenom i prezimenom, te je problem identiteta pacijentkinje rešen.

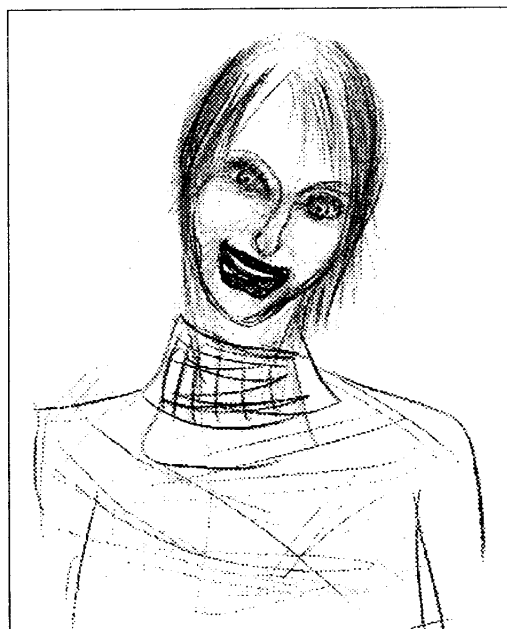
Tokom narednog dana kontakt sa roditeljem uspostavljen, a identitet potvrđen. Po heteropodacima oca i majke pacijentkinja se ponašala praktično neupadljivo – uredno pohađala školu, izlazila sa vršnjacima, započela sa pripremom mature. Unazad mesec dana ipak roditelji iznenađeni promenom načina crtanja kao i pojavom zastrašujućih figura koje je crtala tokom slobodnih aktivnosti. Prilažu crteže među kojima je i crtež analiziran u ovom radu (*Crtež 1*). Iznose sumnju da je pacijentkinja pod uticajem neke sekte a strah temelje na neobičnom formularu na kome se zahteva precizirana upotreba cigareta koje se uvode u upotrebu. Prisećaju se i detalja razgovora sa vršnjacima, te iskaza o »pravilu« da svi u društvu moraju da bar probaju neku vrstu PAS. Insistiraju na testu detekcije PAS, koji ubrzo donose i čiji je rezultat negativan. Uvedena neuroleptička terapija sa anksioliticima.

Podaci iz lične anamneze ukazuju da je pacijentkinja starije dete iz braka svojih roditelja, da je period trudnoće i porođaj protekao bez komplikacija. Psihomotorni razvoj uredan. Preležala dečije bolesti, Bez psihoneurotične simptomatologije u detinjstvu. Period školovanja protekao bez problema, ostvarivala odličan uspeh u osnovnoj a svojim talentom ostvarila pravo na upis u srednju školu umetničkog profila delatnosti u kojoj je među najboljima. Podaci u smislu obolenja po sistemima, povreda sa gubit-

kom svesti, operativnih zahvata i alergijskih reakcija negirani. Menarha u 12 godini, MC uredni. Heteroseksualne kontakte nije ostvarila, mada je emotivno angažovana kroz simpatije prema vršnjaku iz škole. Ne puši, alkohol ne konzumira, nema iskustva sa PAS.

Heteropodaci roditelja u smislu potpune negacije hereditarnog psihijatrijskog opterećenja ne ostavljaju utisak validnosti.

Narednih dana pacijentkinja jatrogeno sedirana. Vremenski i prostorno dezorijentisana. Ne uspeva da rekonstruiše okolnosti prijema. Autoanamnestički saopštava da se oseća nesigurno u pogledu ličnog identiteta, »oseća prisustvo demonskih bića, ne shvata šta se događa«. Negira perceptivne obmane a doživljava glasova locira u »prošlo vreme«. Saopštava da oseća promene oblika svog tela, kao »da će se pretvoriti u nešto drugo«. čali se na nesanicu i strah koji se intenzivira noću. Izražava želju da crta. Ampularnu terapiju prihvata.

Crtež 1

- Opšti pregled : Crtež predstavlja portret , pacijentkinji nepoznate, devojke, strukturno jasno formiran upotrebom drvenih bojica. Ritam crteža postoji i formiran je po horizontalnoj i vertikalnoj osovini. Bazu crteža predstavlja poprsje, naznačeno konturama crne boje na beloj podlozi. Srednji deo crteža obuhvata vrat i donji deo lica sa upotrebom boja (žuto, oranž, crno, ljubičasto). U vrhu je gornji deo lica: nos (oranž, žuto, crno), oči (plavo, žuto, crno) i kosa (oranž). U celini i pored jasnog utiska da pacijentkinja vlada likovnim izražavanjem, crtež ostavlja utisak bizarnosti.

- Analizom struktura baze slike koja odgovara nagonskoj sferi uočavaju se sledeći strukturni elementi: naglašena kontura ramena, odsustvo grudi, nenaznačenost ruku, odsustvo tendencije pokreta i gestovna aktivnost. Koloristički dominira crna boja na beloj podlozi – ahromatski sindrom boja. Navedeni elementi upućuju na aktuelno stanje emocionalne i psihoseksualne nezrelosti kao i seksualnu ambivalenciju. Shodno psihološkom ključu boja u ovim aspektima je skoncentrisan intenzivan strah, napetost i uznemirenost uz nemogućnost izražavanja kao i doživljaj sopstvenog tela po šematskom principu »crno – belo« (sfera nagonskog).

- Analizom središnjeg dela crteža uočava se naglašenost usta i nosa kao i korišćenje intenzivnih, blještavih boja, toplih boja koje se neprirodno kombinuju. Dominira žuta boja lica, ljubičate usne kao i oranž pramenovi kose. Upadljivo isticanje usana ukazuje na pasivo/zavisnu poziciju Kombinacija žute i ljubičaste (lica i usana) boje sugeriše suprostavljenost psiholoških stanja: napetosti i oslobađanja, melanholije i lakomislenosti, odricanja i (samo) rasipanja. Grčeviti osmeh sugeriše ambivalentni doživljaj a naznačen zubni niz (belo i ljubičasto) impuls oralnu agresivnost pri doživljaju irealnosti.

- U vrhu crteža koji odgovara sferi Superega zapaža se naglašenost široko otvorenih očiju, praznog pogleda, sa precizno naznačenim trepavicama i tankom linijom obrva spojenih sa konturom nosa. Dominira plava boja očiju na žutoj pozadini lica i oranž boje kose koja uokviruje u tankim pramenovima lice portreta. Analiza struktura u celini ukazuje na intenzivnu intelektualnu elaboraciju aktuelnog psihičkog stanja a u okviru psihološkog ključa boja intrapsihička stanja se prate kroz uspostavljene odnose boja i njihovih psiholoških značenja. U tom opsegu dominira suprostavljenost pre naglašavanja i uzdržanosti, oslobađanja i postojanosti, rasipanja i koherentnosti, uzbuđenja i spokojstva (žuto – plavo). Istovremeno kontrast plave (oči) i narandžaste (kose) upućuje na odbijanje participacije vitalnih nagona u realnom svetu, sklonost sublimaciji kroz suprostavljanje doživljaja opuštanja i udubljivanja, rasipanja i samokontrole.

U celini pomno obrađena obeležja glave i lica upućuju na maštovitu genezu portreta, posebne linije kojima se potiče poseban izraz ukazuje na intenzivnu intelektualnu elaboraciju, prazan pogled sa blokiranim gestovima i tendencijama pokreta na autističnu poziciju.

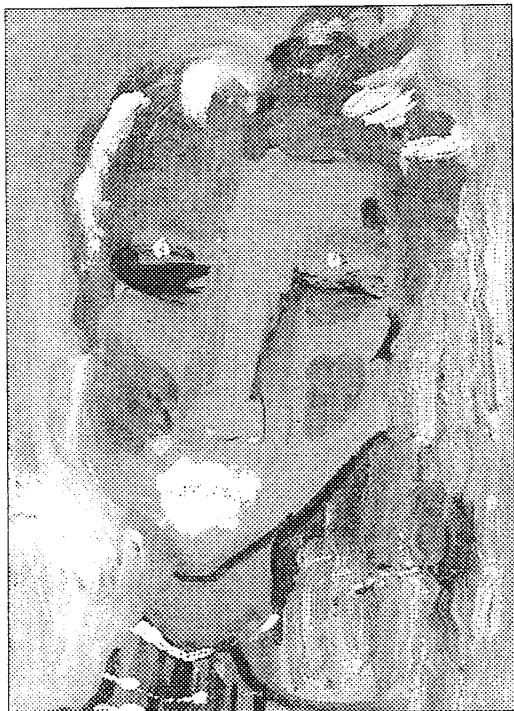
Koloristički dominiraju ahromatski sindrom, žuta, oranži plava boja.

Celinu crteža upotpunje plava pozadina čija se simbolika tumači u smislu praznine, rastvaranja svih oblika, nudi implikacije nestvarnog sveta. Kombinacija plave i bele boje pozadine upućuje i svojevrsan apel definisan kao očekivanje od okolnog sveta.

Tokom daljeg lečenja postepeno se postiže redukcija psihotične simptomatologije. Pacijentkinja aktivno učestvuje u radnoj terapiji koju doživljava kao način »sopstvenog praznjenja«. U periodu stabilizacije remisije

je psihološki testirana sa zaključkom u smislu procesne psihoze shizofrenog tipa.

Stabilnost remisije testirana tokom više uzastopnih, uspešno realizovanih vikenda, te je posle dvomesečnog lečenja predviđen otpust pacijentkinje.

Crtež 2 (tempera)

Analizom slike nastale u periodu remisije evidentiraju se sledeće činjenice:

Struktura slike formirana po tipu portreta nejasnih crta lica, nejanog pola i starosti, nesrazmerno veće glave, zatvorenih očiju, šarene odeće, čutog lica, ljubičate nijanse kose sa belim pramenovima i belih, naglašanih usana na ljubičato-zelenoj pozadini.

- Analizom baze slike uočava se kolorna dominacija sa zastupljenošću više boja – crvene, plave i u manjoj meri braon i bele boje. U psihološkom ključu boja odnosno kao pregled pojmova doživljaja ov kombinacija boja ukazuje na uspostavljen odnos snage i istrajnosti u sferi Ida.
- Srednji deo slike obuhvata naglašeno ocrtavanje usana belom bojom, na oker podlozi lica i ljubičastu osenčenost obraza. Na nivou pripadajuće sfere Ego instance ličnosti izbor boja upućuje na ovladavanje konfrontacije napetost-oslobađanje, melanholija-lakomislenost, odricanje-samorasipanje u procesu sagledavanja principa realnosti (poretka). Elementi sivog se mogu tumačiti kao dominantnu orjentisanost kao jezgru ličnosti.
- U vrhu slike dominira zatvorenost očiju, slabo naznačene konture nosa i kosa u kombinaciji ljubičaste i bele boje.

U celini slika deluje tehnički izmenjeno, neprecizno obrađena. Mada je formirana po strukturi, postignuti ritam se pretežno realizuje kroz vertikalnu a skladnost narušava nesrazmerno velikom glavom na čijem prikazu dominiraju sklopljene oči i usne naglašene belom bojom. Upotreba zelene boje u pozadini slike označava uvođenje u kontekst realnosti. Mada u celini tehnički regredirana u odnosu na sliku sa prijema sadrži više pozitivnih elemenata prvenstveno u adekvatnijem prihvatanju socijalnih odnosa (nejasne crte lica), strah i strepnju od konfliktnih odnosa. Zatvorene oči ipak ukazuju na potrebu usredsređivanja na sopstveni narcizam. Ocrtanost očnih kapaka kombinacijom braon i ljubičaste boje ukazuje na osećaj ogorčenosti i potrebu sakrivanja u domaćem okruženju sa spremnošću na žrtvu.

PSYCHOPATHOLOGY OF PAINTING EXPRESSION

Lidija Ćuk-Jovanović¹
Katarina Đokić

Institute of Neuropsychiatry Diseases
»Dr Laza Lazarević« Belgrade

Summary: Goal of this paper is application of this new aspect-colour analysis of psychopathological expression sch patients trough pictures. In this paper we analyze predominant colours and combination of colours in the bottom, center and on the top of the whole painting, and we interpret their meaning through the Friling's psychological key of the colours.

Key words: schizophrenia, colour analysis, psychological key of the colours

References

1. Adorno TV. Estetička teorija. Beograd: Nolit; 1979.
2. Arnhajm R. Umetnost i vizuelno opažanje. Psihologija stvaralačkog gledanja. Beograd. Univerzitet umetnosti u Beogradu; 1981.
3. Atniv F. Proces stohastičke kompozicije. Estetika i teorija informacije. Beograd: Prosveta; 1977.
4. Hamaš B, Kemelj K. Svet slike-Slika sveta. Beograd, Dereta, 2001.
5. Heimendall E. Licht und Farbe. Ordnung und Funktion der Farbwelt. Mit einem Geleitwort von Carl Fridrich von Weizsacker. Berlin, 1961.
6. Jung KG. Dinamika nesvesnog. Beograd: Matica srpska; 1996.
7. Kostić P, Divac M. Praktikum Mahover testa – Crtež ljudske figure. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju Društva psihologa Srbije; 1999.
8. Milovanović D, Milovanović S. Dijagnostička vrednost likovne ekspresije u psihijatriji. Beograd: Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu CIBIF; 1999.
9. Pajin D. Religija i likovnost. Beograd: Nolit; 1994.
10. Petrović S. Metafizika i psihologija slike. Gradina i Prosveta, Niš-Beograd; 1986.
11. Trstenjak A. Čovek i boje. Beograd: Nolit; 1987.
12. Čelebonović A. Iza oblika. Beograd: Nolit; 1987.
13. Zurovac M. Simbolička epifanija mističnog. U: Pajin D, urednik. Religija i likovnost. Beograd: Nolit; 1994.
14. Uzelac M. Stvarnost umetničkog dela. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada; 1991.